

В. М. Варенко

ОСНОВИ АНАЛІТИКИ

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

УДК 303.442.3:316.776](075.8)

В18

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
протокол №14 від 15 квітня 2022 р.*

Рецензенти:

Бачинська Н. А., кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв;

Гайсинюк Н. А., кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв;

Горбань Ю. І., кандидат культурології, доцент, директор наукової бібліотеки, Київський національний університет культури і мистецтв;

Палеха Ю.І., кандидат історичних та культурологічних наук, доктор філософії з ділового адміністрування, професор, Національний транспортний університет

Варенко В.М.

В18 Основи аналітики: навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 248 с.

ISBN 978-617-520-284-5

У навчальному посібнику розкрито суть, категорії, методи аналітики, класичні та нові технології роботи з інформацією, з'ясовано роль комунікації в аналітиці, окреслено питання культури інформаційно-аналітичної діяльності. Особливо розглянуто питання про маніпуляції з інформацією, зокрема питання інформаційно-психологічних війн. Узагальнено методикою створення аналітичних документів та розкрито перспективи розвитку аналітики. Враховано останні тенденції цифрових трансформацій, глобальних змін в інформаційному суспільстві.

Видання призначено для студентів, аспірантів та викладачів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також може бути корисним кожному, кого цікавить аналітика, як засіб керувати своїм життям.

УДК 303.442.3:316.776](075.8)

ISBN 978-617-520-284-5

© Варенко В.М., 2022

© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	6
----------------------------	----------

ТЕМА 1. КОРОТКИЙ РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ АНАЛІТИКИ

1. Зародки аналітичної діяльності на побутовому рівні.....	9
2. Передумови розвитку фахової (професійної) аналітики	10
3. Військова аналітика.....	14
4. Діяльність інформаційно-аналітичних центрів, «фабрик думок»	20

ТЕМА 2. АНАЛІТИКА ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ РІЗНОВИД ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Сутність аналітики	24
2. Специфіка інформаційно-аналітичної діяльності	26
3. Функції аналітики в суспільстві.....	28
4. Прикладний характер інформаційно-аналітичної діяльності	32

ТЕМА 3. КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ АНАЛІТИКИ

1. Проблема класифікації категорій і понять аналітики	35
2. Фундаментальні (ключові) поняття аналітики	36
3. Основні поняття і категорії аналітики.....	39
4. Поняття, які так чи інакше пов'язані з інформаційно- аналітичною діяльністю.....	43

ТЕМА 4. ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СПЕЦИФІЧНІ МЕТОДИ АНАЛІТИКИ

1. Проблема класифікації методів аналітики	46
2. Загальнонаукові методи аналітики	47
3. Специфічні методи аналітики	49

ТЕМА 5. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ В АНАЛІТИЦІ

1. Обґрунтування використання системного аналізу в аналітиці	61
2. Стержневий (фундаментальний) метод аналізу проблем.....	62

3. Спрощена методика системного аналізу в аналітиці	63
4. Рекомендації відомих фахівців	66

ТЕМА 6. МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ОСНОВА АНАЛІТИКИ

1. Важливість методики моделювання в аналітиці	75
2. Класифікація моделей	78
3. Типові приклади моделювання	82
4. Аналітичний прогноз як результат аналізу інформації	88
5. Методи аналітичного прогнозування	91
6. Моделювання та прогнозування – основа аналітики	96

ТЕМА 7. ОПЕРАЦІЙНА (ОНЛАЙН) АНАЛІТИКА ТА ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ

1. Передумови виникнення операційної аналітики	98
2. Основи нової онлайн аналітики	103
3. Розвиток автоматизованих аналітичних систем	106
4. Типові автоматизовані системи аналітичної діяльності	117
5. Інтернет речей, як технологія майбутнього	119

ТЕМА 8. КОМУНІКАЦІЯ В АНАЛІТИЦІ

1. Поняття комунікації в інформаційно-аналітичному процесі	124
2. Функції комунікації	127
3. Типологія комунікацій	128
4. Основні комунікаційні закони та невербальне спілкування	132
5. Перешкоди та комунікативні бар'єри на шляху комунікаційного процесу	137
6. Управління комунікаційними процесами	139

ТЕМА 9. КУЛЬТУРА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Поняття та основні ознаки інформаційної культури	143
2. Універсальний характер фахової діяльності сучасного аналітика	146
3. Організація електронної канцелярії організації	147

4. Вимоги до фахівця, пов'язані із використанням аналітичних автоматизованих систем та штучного інтелекту.....	151
--	-----

ТЕМА 10. МАНІПУЛЯЦІЇ (СПОТВОРЕННЯ) ІНФОРМАЦІЇ В АНАЛІТИЦІ

1. Поняття «маніпуляції» та причини спотворення інформації	155
2. Стратегії та способи маніпуляцій	160
3. Способи боротьби з маніпуляціями.....	164
4. Інформаційно-психологічні операції та війни	171

ТЕМА 11. МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ АНАЛІТИЧНОГО ДОКУМЕНТА

1. Поняття «інформаційно-аналітичний документ» та основні вимоги до нього.....	182
2. Видове різноманіття інформаційно-аналітичної продукції	186
3. Методика написання аналітичної роботи. Правило «п'яти сторінок»	192
4. Загальні ознаки роботи високої якості та типові помилки	200

ТЕМА 12. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АНАЛІТИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ НА ЇЇ ШЛЯХУ

1. Загальні перспективи розвитку аналітики	204
2. Причини гальмування інформаційно-аналітичних процесів	209
3. Розвиток інформаційно-аналітичних структур в глобалізованому суспільстві.....	210
4. Автоматизація та штучний інтелект в аналітиці	210
5. Бізнес-аналітика.....	215
6. Футуристичні прогнози найвідоміших фахівців, пов'язані з аналітикою	217

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	225
-------------------------------------	-----

ДОДАТКИ.....	230
--------------	-----

Перш, ніж думати про вирішення майбутніх завдань, навчіться справлятися із сьогоднішніми за найменший час і з більшою ефективністю.

Пітер Друкер,
відомий фахівець з менеджменту

ВСТУПНЕ СЛОВО

Друзі! На вступному занятті з аналітики («Інформаційно-аналітична діяльність») я завжди кажу своїм студентам: *«Ви можете не займатись аналітикою, але пам'ятайте, що тоді вона займеться Вами!»*. І це справді так, прикладів скільки завгодно! Адже якщо ми не керуємо своїм життям за допомогою інформаційно-аналітичних методик і технологій, безперечно, хтось інший, розумніший, як-то кажуть, з аналітичним складом розуму, включить нас в свої плани, звичайно ж зі своєю вигодою, ігноруючи нашу (або часто і всупереч їй), байдуже як – свідомо чи несвідомо, явно чи приховано – це вже деталі... Чи згодні Ви на непривабливу роль безвольного і байдужого до своєї долі спостерігача за тим, як Вас використовують... Відповідь, думаю, очевидна.

Отже, якщо Ви не згодні з такою роллю, тоді Вам сюди – використайте сповна потужний і дієвий інструмент протидії – *Аналітику*, як для власних потреб так і на професійній ниві, щоб здобути конкурентну перевагу вже на старті і бути ведучим а не статистом на цьому, на жаль, короткому з погляду вічності святі життя.

Наука про людську мудрість, а саме так я би визначив аналітику, з'явилася ще тоді, як вперше з'явилася розумна істота (*Homo sapiens*) – Людина. Кожен із нас як раніше, так і сьогодні приймає непораховану кількість як надто важливих так і не дуже важливих рішень кожного дня. І з розвитком людства кількість таких рішень повсякчас тільки зростає. Чи можна сьогодні уберегтися, уникнути неефективних, неправильних управлінських рішень, хоча б на побутовому рівні? На жаль, ні! Але сьогодні є прекрасний методологічний інструмент – аналітика, що

значною мірою убезпечує нас від таких помилок. Тобто маємо на сьогодні *універсальну методика (технологію) роботи з інформацією*, яка допомагає вирішувати навіть складні неструктуровані завдання.

Аналітика забезпечує нам нашу безпеку і можливість менше працювати і разом із тим – краще жити! В народі кажуть: «Якби знав, де впадеш, соломки б підстелив...». Так ота «соломка» – це той мінімум, який забезпечує нам аналітика. Проте її можливості значно більші: повноцінне забезпечення радості і задоволення (щастя) в житті; забезпечення невинного руху вперед і самовдосконалення; забезпечення високих якісних стандартів життя для себе і оточуючих і багато чого іншого... Формула успіху проста – *наперед подумай «а що буде після того, як...», а потім – роби!*

Однак зізнаємось, багато-хто з нас вважає аналітичну діяльність абстракцією, а не практичною методикою, а інші просто банально лінуються вийти «із зони комфорту», залишаючись на тому ж рівні розвитку, де були раніше. Декому аналітичні методики можуть здатись затеоретизованими... Дехто шукає «відмазки» – «почну з понеділка... з Нового року і т. д.», що автоматично означає – ніколи! Давайте не будемо лукавити і шукати причини як би нічого не робити. Це ж так знайомо! Насправді маємо доволі просту практичну методологію аналітичної діяльності, яка включає в себе як мінімум:

- належний образ думок (*а потім – дій!*);
- ефективні методи (методики) і технології роботи з інформацією;
- забезпечення успіху у вирішенні задач шляхом контролю ситуації;
- закономірний об'єктивний допуск у власне життя невдач і керування ними.

Відомий американський фахівець з аналітики Білл Френк наводить яскравий і повчальний приклад зі звичайними блохами. Нагадаю коротко цю історію. В банку з-під дитячого харчування сажають блох, які, як відомо, можуть скакати дуже високо. Щоб цього не сталося, банку накривають кришкою. Блохи, звичайно ж, спробують вибратися з банки, підскакуючи. Постійно вдаряючись об кришку, з часом вони звикають, що зверху є кришка і починають скакати трохи нижче, уже не б'ючись об

кришку і не падаючи. А далі відбувається з людського погляду неймовірно! Через якийсь час, коли ви знімете кришку з банки, блохи всеодно залишаються в банці – бо будуть звично скакати трохи нижче поверхні банки. Тобто вони, пам'ятаючи, де була кришка, продовжують скакати на заданому на початку рівні! Більше того, коли в них з'являються блохи-діти, вони так само скачуть нижче рівня поверхні банки, як і їхні батьки! Зрозуміло, якби вони скакнули трохи вище – відразу були б на свободі! Але цього не трапляється, бо блохи сліпо вірять, що кришка на місці, вперто не помічаючи її відсутності! Тобто блохи попали в пастку власних застарілих уявлень. Чи не так відбувається і з нами, людьми – коли ми, маючи свободу вибору і свободу реалізації своїх побажань і прагнень, *залишаємося в полоні власних ілюзій і заборон, написаних нами власноручно і дотримуваних нами добровільно без усякого примусу.*

Резюме буде простим. Друзі, ми маємо найцінніше, що дав нам Господь, – *свободу вибору, свободу реалізації своїх планів і прагнень, реалізації своїх природних і фахових здібностей, заради кращої якості і ефективності нашого життя!* А допоможуть нам все це зреалізувати *аналітичні методики.* Хай нам всім щастить на цьому шляху!

Автор

Тема 1.

КОРОТКИЙ РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ АНАЛІТИКИ

ПЛАН

1. Зародки аналітичної діяльності на побутовому рівні.
 2. Передумови розвитку фахової (професійної) аналітики.
 3. Військова аналітика.
 4. Діяльність інформаційно-аналітичних центрів, «фабрик думок».
-
-

1. Зародки аналітичної діяльності на побутовому рівні

Елементи аналітичної діяльності були відомі ще в сиву давнину. На нашу думку, їх можна сміливо пов'язувати з появою людини, як розумної істоти – *Homo sapiens* (приблизно 40 тис. років тому). Адже **саме людині притаманна здатність завчасно передбачати результати своїх дій і складати плани, моделювати власну діяльність і аналізувати її «з боку»**. Саме людину з-поміж інших істот вирізняє якісно новий характер взаємодії з навколишнім середовищем – крім пасивного пристосування до існуючих умов, вона активно впливає на оточення, підвищуючи комфортний стан цього середовища відповідно до власних потреб. Загальновідомо, що перші люди були мисливцями. Людина, як єдиний представник тваринного світу, що має дар мови, широко ним користувалася під час полювання. Мисливці домовлялися: хто добре бігає – «заманює» мамонта до пастки; хто голосно кричить – заганяє; хто влучно кидає списа – наносить завершальний удар... Чим не «побутова» аналітика – приймати найефективніше рішення. Теж саме ми робимо й сьогодні – прокладаємо найкоротший маршрут до місця роботи чи плануємо щось купити, попередньо «промоніторивши» ситуацію.

Перехідним етапом від «побутової» до фахової аналітики можна вважати діяльність *давньогрецьких філософів-ораторів* (Демосфена, Есхіна, Епікура, Сократа, Перікла, Платона та інших), які проповідували «інтелектуальну», «елітну» аналітику, нібито недосяжну для звичайних людей, шляхом ораторського, риторичного мистецтва. Для прикладу візьмемо знаменитого оратора **Сократа** (бл. 469–399 до н. е.), який виробив свій власний метод аналітичних роздумів. Суть його – в аналізі ситуації під час полемічного діалогу, яким майстерно володів філософ. Цей спосіб він називав «*повивальним мистецтвом*» і вважав його подарунком від Бога. Використовуючи полемічний аналіз, Сократ вміло вибудовував діалог таким чином, щоб спростувати аргументи свого співрозмовника і майже завжди досягав мети, бо в основі полеміки завжди посилався на факти життя, логіку міркувань, етичні норми.

2. Передумови розвитку фахової (професійної) аналітики

Сучасний рівень розвитку інформаційно-аналітичної діяльності у провідних країнах світу є результатом *тривалого історичного процесу еволюційних і революційних перетворень*.

Теоретичні основи аналітики заклав **Арістотель** (384–322р.р. до н. е.). В своїх книгах «*Перша аналітика*», «*Друга аналітика*» він заклав основи аналітичного мислення. Мислитель дав розуміння *аналізу* (грец. analysis – розкладання, розчленування, розбір) – методу дослідження, сутність якого він вбачав у тому, що досліджуваний предмет подумки або практично розчленовується на елементи (ознаки, властивості, відносини), кожний з яких потім досліджується окремо як частина розчленованого цілого. Призначення аналізу, на думку Арістотеля, полягає в тому, щоб відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до більш простого. Крім того, Арістотель вперше систематизував прийоми міркувань, зробив їх предметом наукових пошуків. Він відкрив закон тотожності, закон суперечності, закон виключення третього, діалектики індукції, дедукції і логічного синтезу, визначив категорії, мету, простір, час, рух, кількість і якість, форму і матерію, можливість і дійсність, необхідність і випадковність, особливе і загальне та інші

глобальні питання. Найбільша ж заслуга Арістотеля в тому, що з нього починається *системне світобачення і системне дослідження природи*.

Суттєва роль у розвитку *теорії аналітики* відомого французького філософа *Ренé Декарта* (1596–1650 рр.), який небезпідставно вважав, що наші знання складаються в основному або винятково із вроджено-го знання, ідей, які у нас уже є. Він поставив розум на перше місце, а роль досвіду звів до простої перевірки умовиводів інтелекту. Декарт вважав, що розум спроможний пізнати світ, проте, потребує правильного застосування, тобто *методу*. Його метод базується на *постулатах*, які і сьогодні залишаються актуальними в аналітиці:

- *вважати істиною тільки те, що не викликає жодного сумніву;*
- *розкласти кожну складну проблему або завдання на простіші;*
- *методично переходити від відомого і дослідженого до невідомого й недослідженого (від простого знання до складнішого);*
- *не робити жодних пропусків у логічних ланках дослідження.*

Безсумнівний внесок в розвиток аналітики зробив засновник німецької класичної філософії *Іммануїл Кант* (1724–1804 рр.). Він перший, хто намагався свідомо ввести *діалектику* (як мистецтво міркувань) в логіку як науку, що досконало прописує формальні закони всяких міркувань. Цю науку він назвав «*формальною логікою*», але крім неї ввів поняття «*трансцендентальної логіки*», яка б виходила за межі досвіду і головним завданням мала досліджувати основні форми людського мислення – *категорії*. Серед них: *категорії простору і часу, кількості і якості, причини і наслідку, необхідності і випадковості* та інші. Таким чином Кант вперше виявив проблему суперечливості людського мислення. Отже, були закладені основи *нової логіки*, в основі якої закладена проблема діалектичної суперечності міркувань. Проте досконало пояснити співвідношення нової логіки з формальною він не зміг.

Ці дослідження небезуспішно продовжив інший німецький філософ *Георг Гегель* (1770–1831 рр.), який в своїй праці «*Наука логіки*» (1831 р.) розкрив фундаментальні протиріччя між наяв-

ними логічними теоріями і діючою практикою міркувань. Засобом вирішення цього протиріччя і стало створення ним *системи нової логіки*. Згідно з нею нова наука передбачає наявність трьох компонентів: *предмету, форми (методу) і змісту*. Предметом логіки є мислення, тобто форми і закони мислення. Другу частину логіки складає *метод*. Але водночас метод, за Г. Гегелем, входить в предмет логіки, поряд з категоріями, поняттями, судженнями тощо. Таким чином, *діалектичний метод* в якості фундаменту *нової логіки* слугував для втілення в життя єдиної мети – побудувати *нову логіку як науку про мислення*. Сьогодні є різні думки дослідників стосовно спроможності даної науки, проте більшість вчених вважає *діалектику* (як нову логіку) Гегеля цілком сучасною і до тепер затребуваною в аналітичному інструментарії.

Аналітична філософія, яку асоціюють з діяльністю *Джорджа Едварда Мура (1873–1958)*, *Бертрана Рассела (1872–1970)* та *Людвіга Вітгенштайна (1889–1951)* стала також певним етапом у розвитку аналітики. У результаті наукової діяльності цих мислителів було здійснено філософське осмислення дійсності крізь призму аналізу ідеальної мови, тобто мови по суті формальної, позбавленої неточностей, двозначностей і суперечностей, які властиві, на жаль, нашій природній мові.

Таким чином, *аналітична філософія* набула таких **особливостей**:

а) було абсолютизовано формальну мову, з допомогою якої можна було б описати чітко, ясно й однозначно усе різноманіття феноменів дійсності;

б) сформовано розуміння мови не як засобу виразу думок, а як «образу світу». Реальність об'єктивної дійсності й адекватність мови як образу цієї дійсності забезпечували таким чином достовірність пізнання;

в) істина стала розумітися як властивість висловлювань про факти дійсності, яку можна виразити з допомогою формального апарату науки логіки;

г) на основі тлумачень понять смислу, значення, істинності, вивідності відбулося розрізнення понять мови-об'єкта.

Крім філософських (теоретичних) передумов розвитку аналітичної думки сьогодні чітко відслідковується взаємозв'язок між розвитком суспільства, особливо матеріального виробництва та